

В разову спеціалізовану вчену раду
Національний юридичний університет імені
Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертацію
Гольєвої Надії Костянтинівни
«Удосконалення законодавства України про інноваційну діяльність:
напрями, засоби та систематизація»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за
спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження обумовлена тією обставиною, що вирішальним фактором у вирішенні проблем сучасної економіки, навіть в умовах війни, є саме ефективне господарсько-правове регулювання двох основних сфер економіки – виробництва та інноваційних відносин. Пов'язаність цих категорій не викликає сумнівів, адже у сучасному світі виробничий розвиток забезпечує обороноздатність та стбільне функціонування економіки, а інновації – виводити продукцію, що випускається, на технологічний рівень, гарантувати попит на неї, долати безпекові виклики й дозволяє продукції бути конкурентоздатною.

Однак до цього часу в Україні не отримала не тільки законодавчого закріплення, а й не стала предметом глибокого наукового правового дослідження низка питань, без вирішення яких важко очікувати прогнозованих змін у засадах функціонування національної економіки в напрямку її переорієнтації на інноваційну модель, а зміст інноваційної функції держави не доведено до рівня практичного впровадження та реального впливу на економічні відносини, в тмоч числі в сфері оборонної промисловості. В тому числі повністю розбалансованою виявилася система органів державної влади, що наділені господарською компетенцією в інноваційній сфері та на які покладається забезпечення проведення державної інноваційної політики.

Можна відмітити, що Н.К. Гольєва не лише довела потребу науки та практики у комплексному погляді на цій правові проблеми, але й поставила низку нових питань, від вирішення яких залежить розбудова в цілому економічної системи держави. Робота охоплює найважливіші проблемні питання системного господарсько-правового регулювання відносин в інноваційній сфері, має безпосередній вихід на реальні економічні проблеми інновацій з точки зору встановлення зв'язку між економічними та юридичними категоріями, державним регулюванням економіки, господарської правосуб'єктності тощо.

Актуальність теми підтверджується також і тим, що робота виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри господарського права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого в межах державної цільової комплексної програми «Правове забезпечення реалізації

політики держави на пріоритетних напрямках економічного розвитку та у сфері екологічної безпеки» (номер державної реєстрації 0111U000962).

Наукова новизна, оцінка обґрунтованості наукових положень дисертації та їх достовірності. Новизна наукових положень дисертаційного дослідження Н.К. Гольєвої полягає в тому, що це перше, виокремлене багатоаспектне дослідження проблем систематизації, напрямів та засобів законодавства України про інноваційну діяльність.

Н.К. Гольєва провела науковий системний аналіз наявних теоретичних конструкцій щодо систематизації, напрямів та засобів законодавства України про інноваційну діяльність, а також розробила теоретико-методологічні засади вдосконалення правового регулювання в цій сфері.

Серед найбільш значущих результатів новизни дослідження можна відзначити тезу про те, що законодавство України у сфері стимулювання інноваційної діяльності потребує законодавчого визначення та комплексного врегулювання правового статусу стартапів як базової моделі розвитку інноваційної діяльності та «особливої категорії суб'єктів господарювання», зокрема виділенням поняття «кваліфікована частка статутного капіталу — це власне інноваційний продукт/розробка, або вже виокремлена інноваційна технологія; визначення стартапу суб'єктом прав і обов'язків у інноваційних відносинах із відповідною спеціальною правосуб'єктністю, що потребує ухвалення закону Про спеціальний режим інноваційної діяльності стартапів в Україні» (с. 7, 94 141, 176 тощо).

Такий підхід є досить важливим з огляду на необхідність встановлення вагомих організаційно-правових засад тієї економічно корисної поведінки – початковій інноваційній діяльності, якій має бути присвячена державна економічна політика. Форма стартапу у цьому контексті виступає не просто відображенням наявного в сфері технологічного розвитку досвіду зарубіжних країн, а важливим елементом диференціації державно-правового впливу, який дозволяє створити спеціальний режим господарської діяльності для цілей стимулювання й розвитку. Іншими словами, для створення законодавчих умов розвитку інноваційних структур потрібно запровадити організаційно-правові моделі, що орієнтують економічно-активних суб'єктів на ділову активність в напрямі, вигідному державі та суспільству.

Цій ідеї достеменно сприяє й інший результат роботи: пропозиції щодо ролі та параметрів функціональної діяльності господарських організацій особливого типу — компаній з управління інтелектуальними активами. Ця ідея, що здавалося б, лежить на поверхні, але висловлена саме авторкою, досить вдало орієнтує на вирішення проблеми консолідації інноваційних структур за допомогою механізмів, які відпрацьовані у фінансовому секторі. Дійсно, національне законодавство врегулювало діяльність з боку компаній з управління активами, але діяльність з управління саме інтелектуальними активами стартапів з боку інвесторів — венчурних фондів, потребує спеціального нормативно-правового регулювання. Це необхідно задля адекватного врахування існуючої

специфіки відносин інноваційного характеру, зокрема, його екстраординарної ризиковості (с. 10, 14, 17, 180). По суті йдеться про створення організаційної структури комерціалізації інновацій, без якої консолідація зусиль інноваторів в досягненні фінансового результату від інноваційної діяльності, не уявляється можливою. З урахуванням того, що держава тривалий час виявлялася неспроможною здійснити належну організацію інноваційного процесу, створення альтернативних організуючих структуру у цій сфері виглядає вельми перспективною ідеєю.

Теоретично обґрунтованими є положення роботи про перспективи законодавчого вдосконалення статусу венчурних фондів, які розглядаються авторкою водночас і суб'єктом надання специфічних фінансових послуг та, як суб'єкт інноваційних відносин, що має отримати специфічну форму і спеціальну правосуб'єктність (с. 10-12, 181 тощо). Обґрунтування дисертанткою структури відносин по лінії «стартап – венчурний фонд – компанія з управління активами» має у цьому контексті не лише правовий, алей управлінський характер. Серед іншого це демонструє додержання авторкою системної методології господарського права, яке розглядає господарські правовідносини у тісній взаємодії із економічними та управлінськими чинниками, дозволяючи пропонувати комплексні правові рішення.

Вельми корисним є обґрунтування авторкою напрямів необхідного втручання держави в горизонтальні зв'язки суб'єктів інноваційних відносин з метою поєднати «не тільки інноваційний науково-технічний компонент, але і інвестиційний компонент, а також і компонент цивільно-правових відносин, і навіть фінансово-правових». У цьому контексті обґрунтовано, що державі необхідно відійти від загального принципу диспозитивності приватно-правового регулювання у цій сфері, а запровадити «чітко розроблений та детально врегульований перелік таких форм, із бажано типовими регламентами їх створення, функціонування, розподілу майнових прав та відповідальності учасників за порушення взятих на себе зобов'язань». Не можна не погодитися, із думкою авторки, що відсутність такої чіткої регламентації для цих творчих груп є принциповим недоліком та прогалиною в системі інноваційного законодавства, що реально стримує інноватизацію національної економіки. Одним з варіантів такої нормотворчої ініціативи могло би стати застосування відносин простого товариства із метою створення інноваційної розробки або інноваційного продукту. Для цього необхідно розробити та затвердити типовий договір простого товариства для інноваційної діяльності. Авторка вдало пропонує основні змістовні умови такого договору. (с. 12, 51-52, 184 тощо) При чому, у цьому разі її підхід з очевидністю демонструє, що пропозиції окремих цивілістів декодифікувати господарське законодавства та відмовитися від конструкції типового договору, є непродуктивними та необґрунтованими.

Не можна не підтримати розвитком дисертанткою загальної концепції систематизації інноваційного законодавства, запровадженого у вітчизняний простір науковцями та викладачами кафедри господарського права НЮУ

імені Ярослава Мудрого, зокрема шляхом визначення перспективних етапів кодифікації системи господарсько-правового забезпечення інноваційного розвитку, (с. 30).

Слушними та перспективними є пропозиції авторки щодо структурування правових режимів інноваційної діяльності: запропоновано три шаблі спеціального правового унормування інноваційної діяльності: 1) спеціальний режим інноваційної діяльності, як такої у порівнянні із загальним режимом господарської діяльності; 2) спеціальні правові режими діяльності окремих видів суб'єктів інноваційної діяльності, таких як стартапи, венчурні фонди, компанії з управління інтелектуальними активами та організаційно-правові форми інноваційної діяльності інноваторів, тощо; 3) спеціальні правові режими реалізації інноваційних проектів, що мають особливу публічну значимість (с. 15-16, 158, 193 тощо).

Вельми корисними із погляду перспектив вдосконалення державної економічної політики слід вважати обґрунтування дисертанткою необхідності законодавчої інституалізації у змісті статті 10 Господарського кодексу України, феномену інноваційної політики держави, як одного із напрямів її економічної політики. Правильно наголошено на необхідності внести розробку та періодичну конструктивну ревізію змісту інноваційної політики у формі відповідних документів стратегічного інноваційного розвитку, як основне функціональне завдання спеціального виконавчого органу держави з інноваційного розвитку в системі Кабінету Міністрів України. Нормативно-правову регламентацію має отримати державний механізм формування положень інноваційної політики із залученням широкого кола експертного, науково-практичного середовища (с. 16).

У дисертації вдало визначаються напрями відповідного законодавчого закріплення, в тому числі функції єдиного державного органу, в компетенції якого має бути зосереджено повноваження щодо реалізації інноваційної політики держави (с. 16-17, 29-30, 151-152 тощо), .

Це цілком вписується у відстоювану автором основоположну роль держави у розвитку інноваційних відносин, що підтверджується досвідом США та Японії, проаналізованим у роботі (с. 71, 77-82, 105 тощо).

Робота містить й інші позитивні висновки, відображені в дисертації.

Практична значимість результатів дослідження визначається пропозиціями щодо вдосконалення господарського законодавства. Підготовлені дисертанткою пропозиції можуть бути використані суб'єктами законодавчої ініціативи, органами виконавчої влади, вченими та викладачами вищих навчальних закладів.

ЗАУВАЖЕННЯ ДО ДИСЕРТАЦІЇ

Не дивлячись на істотні здобутки роботи дисертація Гольєвої Надії Костянтинівни має вразливі місця, щодо яких необхідно зробити певні зауваження.

1. Попри формулювання цілісної моделі формування інноваційного законодавства через його кодифікацію, авторка недостатньо повно пояснила, чи не впливатиме її підхід до надмірного збільшення обсягу нормативно-

правового матеріалу, що утворюватиме таке явище, описане у теоретичній літературі, зокрема професором Ю.М. Оборотовим, як «нормативна інфляція». Тут не можна не звернути уваги на основний «закид», який роблять супротивники кодифікації господарського законодавства стосовно, існування Господарського кодексу та інших кодексів у сфері господарювання: велика кількість бланкетних норм, дублювання нормативно-правових положень тощо.

Власно, модель кодифікації інноваційного законодавства потребує чіткого пояснення співвідношення кодексів та законів. Модель, яку запропонував сьогодні законодавець у Законі України «Про нормотворчу діяльність», не можна визнати у цьому контексті оптимальною, адже встановлюється пріоритет положень Кодексів над положеннями спеціальних законів, що суперечить Конституції України та викликає проблеми застосування спеціальних законів. Призначенням кодексів є встановлення загальних норм, що покриваю сферу регулювання спеціальних законів, а тому встановлення пріоритетів кодексів може утворити непритаманні архітектурі правового регулювання пріоритету загальної норм над спеціальною.

Необхідність вибудови у цьому ракурсі співвідношення пропонованого Інноваційного кодексу із чинним Господарським кодексом України та іншими законами інноваційного законодавства потребує запровадження певних колізійних норм, чи інших підходів, про які варто було б дослідити.

2. Певною проблемою роботи можна вважати те, що авторкою перебільшується значення корпоративної форми стартапів, тим паче у прив'язці до товариств з обмеженою відповідальністю, що пропонується запровадити у законодавстві відповідно до першого пункту новизни роботи. Це звуження організаційної структури, що може виявитися чинником, який стримує створення стартапів, позаяк може бути неприйнятною для деяких інноваційних моделей, зокрема комунального чи університетського типу.

Не можна заперечувати названі дисертанткою позитивні риси корпоративного устрою підприємницьких структур. Але й не можна не забувати про недоліки відповідної форми, яка пов'язана, передусім із суто комерційним її характером та значною мірою зарегульованістю. У цьому контексті ми виходимо на проблеми непропорційного втручання держави в обрання форми інноваційної діяльності, що спостерігається сьогодні у спробах деяких цивілістів взагалі обмежити форми юридичних осіб, заперечивши не лише приватні підприємства, фермерські господарства, але й комунальні підприємства, колективні підприємства, дочірні підприємства.

Само по собі втручання держави у внутрішній устрій юридичної особи, яка створюється для здійснення інноваційної діяльності, не можна вважати виправданим. Це традиційний господарсько-правовий підхід, обумовлений тим розумним припущенням, що диверсифікація організаційно-правових форм ведення бізнесу дозволяє відобразити різноманітні потреби інвесторів, в тому

числі пов'язані із традиціями, обсягом операцій, терміновістю та обмеженістю ресурсів.

У цьому контексті названа дисертанткою «можливість трансформації прав на використання об'єктів інтелектуальної власності в формат корпоративних відносин» не є чинником, із яким держава повинна пов'язувати право на створення стартапу. Адже у відповідній можливості інноватор може бути і не зацікавлений, орієнтуючись на інші форми відчуження прав на об'єкти інтелектуальної власності, інші форми залучення капіталу (наприклад, за договорами про спільну діяльність, із залученням венчурних фондів тощо).

Твердження дисертантки про те, що «права на інноваційний продукт у складі цілісного майнового комплексу не розподіляються» на підтвердження власної позиції у цьому випадку слід сприймати критично, адже такий об'єкт, як цілісний майновий комплекс підприємства, зовсім не заперечує відчуження окремих об'єктів у його складі.

Отже, модель стартапу навряд чи доцільно прив'язувати до окремої організаційно-правової форми підприємства.

3. Певне застереження можна зробити стосовно термінології, яку використовує авторка, зокрема щодо «інвестицій в інноваційну діяльність».

Тут варто загадати одного з основоположників вітчизняного господарського права Валентина Карловича Мамутова, який акцентував увагу на тому, що інновації – це є інвестиції у новації (див: В.К. Мамутова «Развитие хозяйственного законодательства и хозяйственно-правовой мысли в суверенной Украине: Научн. доклад / Ин-т экон.-прав. исслед. НАН Украины. – Донецк, 2004»). Отже, інновацій без інвестицій не існує в принципі, а тому інвестиції в інновацій діяльність можна розглядати як певну тавтологію.

Але проблема тут не суто у термінології як такій, а у принциповому баченні інноваційної діяльності, яка виявляється позбавленою будь-якого сенсу за відсутності фінансової підтримки та інвестиційного спрямування. По суті, за відсутності інвестиційної складової та відповідних перспектив, діяльність більшості вітчизняних наукових установ не несе визначеного суспільно-корисного результату, вітчизняні та зарубіжні замовники не вкладають кошти у відповідні розробки, а тому пошук напрямів впровадження технологічних рішень здійснюється у відриві від реального інвестиційного процесу. Інвестиційний підхід, якого в цілому додержується авторка, дозволяє поглянути на проблему інноваційного розвитку із позиції базису суспільних відносин – економіки: за відсутності цілеспрямованої політики держави на стимулювання інвестицій у новації (а не власно стимулювання новацій) усі плани щодо інноваційного розвитку держави залишаються на папері. А тому, якщо не виписати чіткі та зрозумілі стимули до капіталовкладень в розвиток нововведень, будь-яка, навіть найдосконаліша правова модель інноваційної системи приречена на недовіду. Що і спостерігається в Україні.

4. Як для такої ґрунтовної роботи уявляється недостатнім формулювання загальних пропозицій до законодавства поза визначення змісту конкретних статей законодавчих актів та підготовки відповідних

редакційних правок. Зокрема, це стосується пропозицій прийняти Закон України «Про компанії з управління інтелектуальними активами» (с. 154 тощо). Завдання дисертантів саме й полягає, аби чітко висловити пропозиції щодо закріплення відповідних правових засобів.

5. До певного недоліку роботи можна вважати звужений підхід авторки до національної правової політики, коли аналізуються суто законодавчі засоби правового регулювання при наявності інших джерел права у цій сфері, зокрема ділові звичаї, міжнародні договори тощо. Проте, навіть якщо зупинитися на системі законодавчого забезпечення інноваційної діяльності, видається необхідним визначити місце законодавства у системі правового регулювання в цілому. Так само, як було б доцільно визначити роль підзаконних актів у системній побудові інноваційного законодавства.

Водночас, як видно, висловлені зауваження мають дискусійний характер та не можуть вплинути на достатній науковий рівень, новизну та достовірність результатів дисертації Гольєвої Надії Костянтинівни.

Представлена на відгук дисертація є ґрунтовним науковим дослідженням, що свідчить про вирішення конкретного наукового завдання визначення напрямів розвитку законодавства з питань системного господарсько-правового регулювання інноваційної діяльності.

Порушення академічної доброчесності в дисертації не виявлені.

Викладене вище дозволяє зробити висновок про те, що дисертація на тему «Удосконалення законодавства України про інноваційну діяльність: напрями, засоби та систематизація», подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її автор, Гольєва Надія Костянтинівна, заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
в.о. завідувача кафедри
господарського права і процесу
Національного університету
«Одеська юридична академія»

Подцерковний Олег Петрович

Підпис проф. О.П. Подцерковного
засвідчую,
Проректор з наукової роботи ІНУ «ОІУ»
доктор юридичних наук, професор

І.Р. Аракелян